

es fa imprescindible per a una comprensió cada vegada més objectiva del passat. L'IEC té instruments per a escometre aquests problemes de forma coordinada i transversal, en el marc d'una concepció de la recerca tendent a crear instruments de treball de llarga durada.

Jaume DE PUIG I OLIVER
Institut d'Estudis Catalans

Josep ALANYÀ I ROIG, *Els jueus de Tortosa. Call i aljama, Ciutat i comunitat, s. XII-XV*, Tortosa, Ajuntament de Tortosa, 2021, 644 p.

Tortosa fou l'any 2021 Capital Cultural de Catalunya i amb motiu d'aquesta capitalitat fou publicat el llibre que recensionem. En paraules del mateix autor del llibre, l'il·lustre historiador de les terres de l'Ebre i canonge arxiver de la Catedral de Tortosa (hom pot veure una breu ressenya sobre l'autor i les seves obres a les pàgines 643-644), l'objectiu de l'estudi és «reunir en un tot la història de la comunitat hebrea de Tortosa, integrant-la en la Ciutat medieval i en la seva història civil i religiosa» (p. 13).

A més del pròleg (p. 9-10) de l'alcalde de Tortosa, senyora Meritxell Roigé, del pròleg del primer tinent d'alcalde, senyor Enric Roig, i d'una introducció de l'autor (en la qual explica principalment l'objectiu, la metodologia i l'estructura de l'estudi), l'obra recensionada es divideix en dues parts, dedicades respectivament a *La Ciutat medieval de Tortosa* (p. 39-341) i a *La comunitat jueva de Tortosa. Call i aljama* (p. 341-642). El darrer capítol (p. 609-642) és dedicat a elencar les fonts i la bibliografia utilitzada. És remarcable la bibliografia utilitzada per l'autor, però sobretot la documentació inèdita de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), de l'Arxiu Capitular de Tortosa (ACTo) i d'altres arxius.

Efectivament, la primera part, per dir-ho amb les mateixes paraules de l'autor, és una presentació de «la Tortosa dels segles medievals, del XII al XV, plantada damunt les arrels històriques que són la Ciutat romana visigòtica i la Ciutat musulmana» (p. 13). A partir de documentació d'arxiu, de fonts literàries, de les restes arqueològiques, dels monuments i edificis que s'han conservat, i ajudat per la bibliografia precedent, Alanyà intenta «donar vida» a la Tortosa medieval. Hi trobem, certament, capítols que tracten dels principals edificis (la Suda, la capella castral de Santa Maria), les muralles i portals, els espais urbans (carrers, places, fires, cases, albergs), de les esglésies, de l'organització del temps (el rellotge, la litúrgia), el Palau, els convents, els edificis de serveis i administració municipal, la sanitat (hospitals, banys públics), el bordell i l'administració de justícia.

El segon capítol és, lògicament, més específic: «conduïx el lector a l'interior del call i de la vida que els jueus hi feien des de la naixença a la mort, a la llum dels documents descriptius i dels codis legals i costums que la regien i acotaven. És la història precisa de l'aljama de Tortosa, de les activitats privades i públiques dels jueus i dels espais i edificis del call» (p. 14). A més de capítols introductoris, com per exemple els dedicats a la vida dels jueus de la Diàspora, a l'establiment dels jueus a Tortosa, o a alguns jueus tortosins coneguts per documents, les pàgines centrals d'aquesta part tenen per objecte l'estudi del call, la sinagoga, els banys, el fossar; o el *Sacramentum Iudeorum* (el jurament imposat per Jaume I), llur vida col·lectiva en les seves diverses facetes; o els problemes de convivència amb els cristians i sarraïns. No hi podia faltar,

certament, un capítol sobre les disputes cristològiques, especialment sobre la coneguda com a Disputa de Tortosa (1413-1414) i la fi de l'aljama.

L'autor manifesta «la voluntat d'aproximar els documents originals» (p. 14) als lectors d'avui dia, raó per la qual sovint els ha comentat o traduït. Tanmateix, no ha volgut «renunciar a la frescura dels originals, en català o en llatí, i, quan cal, així els publico, com van rajar de la voluntat dels reis i de la ploma dels seus escrivans» (p. 14). Atès que el nostre anuari està particularment interessat en l'edició de textos, d'entre els molts fragments transcrits directament de fons arxivístics, n'esmentem alguns a simple tall d'exemple. P. 62: Lletra de Joan I a les autoritats civils de Tortosa (1391), ACA, C, Reg. 1901, f. 61rv; p. 81: Lletra de Pere III a Joan Çacosta (1366), ACA, C, Reg. 1078, f. 58rv; p. 103-104: Lletra de Pere el Cerimoniós al bisbe de Tortosa (1368), ACA, C, Reg. 740, f. 155v-156r; p. 116-117: Ordinació del rei Pere el Cerimoniós (1386), ACA, C., Reg. 855, f. 180v-181v; p. 132-133: Privilegi de Pere el Cerimoniós (1373), ACA, C., Reg. 925, f. 121r-122v; p. 143-144: Carta del reis Alfons i Sança de dotació de la catedral (1178), ACTo, Comú del Capítol I, doc. 4. És, doncs, en aquest sentit una obra molt rica. A més a més del text, un bon nombre d'il·lustracions (a color i en blanc i negre), molt ben triades, fan més amena la lectura.

Jaume MENSA I VALLS
Institut d'Estudis Catalans
Universitat Autònoma de Barcelona

Jordi GAYÀ, *Enchiridion Lullianum* (Grans Textos Cristians 1), Barcelona, A USP 2021, 1110 pp.

Ramon Llull (1229-1316), *Doctor Illuminatus*, és un pensador global amb una gran capacitat d'integració conceptual, on té la Veritat, *diffusiva sui*, en el centre de la seva gran arquitectura intel·lectual. La seva comprensió de la realitat queda recollida en la cosmovisió medieval, degudament revisada per la intel·ligència natural, il·luminada per la fe de l'únic Déu, Pare de nostre Senyor Jesucrist, que l'orienta a una predicació profícua i eficaç principalment amb els «infeels». Aquest *Enchiridion* ha col·laborat de manera eficaç els 150 textos del *Doctor* més significatius que mostren els eixos fonamentals del seu pensament. La persona que vulgui accedir de manera exegètica, suficient, aprofundida, apta per una consideració integral del lul·lisme *ex ipso textu* té en aquesta obra editada el pòrtic més idoni.

Jordi Gayà Estelrich, autor de l'*Enchiridion* i doctor en teologia per la Universitat de Friburg, seu del Raimundus-Lullus-Institut, és una de les persones expertes més significatives del pensament lul·lià. Ja l'any 1979 va presentar la seva primera obra senyera al respecte: *La teoria lul·liana de los correlativos. Historia de su formación conceptual* (Palma de Mallorca, 1979), que enriqueix amb l'aprofundiment de la cosmovisió de Llull, i consolida el Dr. Gayà com un nom ineludible en el coneixement i l'actualitat de lul·lisme avui. En la present obra, l'autor s'ha revelat un cop més com a persona idònia per a poder dur a terme aquest projecte tan interessant com necessari per a la comprensió de l'Edat Mitjana i la literatura catalana.

Pel que fa als punts forts de l'*Enchiridion*, a més de l'exegesi, l'aparat crític, tant la introducció com els índexs auxiliars al final de l'edició, aporta la informació suficient